

ISBN 978-86-82873-21-1

ЗБОРНИК ИНСТИТУТА
ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
I

ПОСВЕЋЕНО ДР ДРАГУ ЂУПИЋУ
ПОВОДОМ 75-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома,
дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ,
др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, др Стана Ристић,
научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:

Срето Танасић

БЕОГРАД

2008

ISBN 978-86-82873-21-1

УДК 811.163.41'276.2

2008.

ЕГОН ФЕКЕТЕ, Београд

СУПСТАНДАРД У СТАНДАРДУ

Рад је посвећен анализи односа супстандардних, односно колоквијалних лексичких јединица насупротив стандардних (стандардизованих) речи које се јављају и употребљавају у савременом српском језику. Посебно у вези са ставовима који су о том проблему изнети у раду *Жаргон* проф. Ранка Бугарског. Закључује се да се многе лексеме или јављају спорадично, без веће распрострањености, или су, напротив, толико распрострањене да је питање могу ли се уопште сматрати жаргонизмима или, напротив, саставним деловима савременог (понекад колоквијалног, фамилијарног) језика или чак сасвим стандардним речима које се не могу посматрати у склопу ефемерне лексике. Инсистира се на јаснијем осветљавању и дефинисању жаргона у склопу општег лексичког фонда којим се допушта „толерантнији“ однос према речима које наизглед делују „неуобичајено“ универзалне, изражајно „слободније“ у употреби, али је питање у којој мери могу бити „омаловажене“ критеријумом сленга или жаргона.

Кључне речи и изрази: стандардна лексика, нестандартна лексика, жаргон, творба жаргонских речи.

Откако је језика и настојања око његове културне физиономије, не престају разговори и полемике око основног питања – шта од језичких творевина спада у стандард, а шта у супстандард књижевног језика и изражавања. Дилеме настају особито око језичких новотворевина, а ове опет потичу од (не)способности да се у датом тренутку изнађу речи за нове појмове, који се свакодневно јављају, а понекад и отуда што се нова реч јавља као „конкуренија“ другој било као варијанта, било као нов језички изражајни модел. Колико је, међутим, у томе реалног и стварног доприноса језичком развоју и језичкој култури, мишљења често бивају сукобљена.

Било како било, језичко стварање, заправо језичко богаћење нема граница и процес језичког надопуњавања новотворевинама је незауствљив. Конзервативно гледање на језичко мењање, међутим, по махом правилу пружа отпор. Као што се, уосталом, догађа свакој новини без обзира на то ради ли се о језику, сликарству, поезији, музици или новини

уопште. Упориште традиције и конвенције представља ограничење свему новоме, што је готово нормална реакција, али и сметња прогресу. Отуда су и општелингвистичке новине подложне критици, али и прихватању. Критици отуд што се нова језичка често појава доживљава као ружење језика, жаргон или сленг, који као такав најчешће бива обезвређиван у погледу нормативне валидности.

Међу првима који су се заинтересовали за (нестандардну) вредност језичких појава јавио се Драгослав Андрић својим *Двосмерним речником српског жаргона* (1976), али и други¹, а у последње време овим се питањима свесрдно и особито бави проф. Ранко Бугарски².

Без сумње, реч је о појавама које заслужују пажњу лингвистичке јавности, иако посматрани материјал заправо одступа од стандардне норме, али му се не могу порећи и вредности које незаобилазно дотичу савремену модерну комуникацију с тежњом да све оно што се данас сматра нестандардним, временом постаје (све више) стандардно као материјал регуларне језичке комуникације.

Не можемо, а да се не отмемо утиску да је жаргонски материјал, прикупљен у поменутиим књигама и радовима унеколико преобиман, па иако доноси за изучавање вредну грађу, рекло би се да је та грађа ипак почесто изван употребне језичке фреквенције. Од тога, међутим, треба разликовати оно што представља материјал који прелази оквире жаргона и сленга постајући временом саставни део редовног језичког саобраћања, интелектуализације, професионализације и (особито) англиканизације (американизације), дакле језичка грађа нове језичке економије, заправо специфичног лексичког израза који (данас) све више узима маха, често и против елементарних језичких особености српског стандардног језика³.

Ово се посебно односи на данас све раширенију појаву „нарушавања“ стандардног акценатског система, чија се „нова“ својства све више укоренењу, остављајући по страни стари Вуков–Даничићев систем, особито у погледу досадашњих класичних образаца у употреби силазних акцената ван првог слога⁴.

Остављајући, махом, по страни акценатске особине поменутог типа, ми бисмо се овом приликом задржали на неким елементима језичких посебности, особито оних које се првенствено тичу специфичних твор-

¹ Герзић, Б. / Герзић, Н. (2000), *Речник савременој београдској жаргона*, Београд, Истар (Друго, прерађено и допуњено издање, 2002).

² Исп. његову књигу *Жаргон*, изд. XX век, Београд 2006.

³ Исп. Бугарски: „Код нас готово да и није било озбиљнијих покушаја да се сам појам жаргона теоријски проблематизује ... свакако и због утицаја да ... не завређује пажњу озбиљних језичких стручњака“ (ib. 20).

⁴ Исп. Фекете, Е. (2000), *Неке појаве сисџ(аиџ)ској нарушавања акценатске норме*, Јужнословенски филолог, Београд, LVI/3–4, 1297–1329.

бених елемената у савременој језичкој комуникацији. При овоме морамо напоменути да је у великој мери „жаргонску“ лексику прикупљао, теоријски и таксативно исцрпно анализирао Р. Бугарски (ib.), али на начин који не даје увек довољно уверења да се одиста ради о жаргону или сленгу. Наиме, не постоји разрађен теоријски систем који јасно раздваја сленг или жаргон од „нормалног“ казивања, дакле језички супстандард од стандардне лексике. Рекло би се да је такво расуђивање ствар личног језичког осећања, али и уходаности (убичајености) у језичкој комуникацији која даје или не даје некој језичкој појави својство комуникационог легитимитета⁵.

Не улазећи у детаљније анализе материјала, настојали бисмо само да осмотримо у којој мери нешто одиста заслужује или не заслужује да се третира као језички „отпад“ или, напротив, као савремени језички стандард. При томе, разуме се, у многим приликама шири језички оптицај може звучати као специфична или експресивна лексика, често и као неукусан језички манир, али се увек може поставити питање у којој мери неки језички манир одговара стандардном моделу, а у којој од њега одудара.

Судећи по наведеној литератури, жаргон се испољава првенствено у творбеној именичкој сфери. Р. Бугарски наводи чак 64 именичка суфикса, од којих неки функционишу као аутохтони форманти, а неки у склопу промене значења. При томе се ипак не можемо отети утиску да у неким (многим) случајевима може бити спорно – да ли је одиста реч о жаргону или сленгу, односно о стандардном ентитету евентуално са специфичном нотом, али не и нестандартном конотацијом, ако се пође од принципа језичке распрострањености насупрот уходаном нестандартном језичко-творбеном моделу.

Навешћемо, илустрације ради, само неколико карактеристичних случајева из актуелне језичке праксе.

Поставља се, рецимо, питање да ли се могу у оквиру стандардних реализација прихватити речи изведене суфиксоидима *-ак* /*-њак* /*-љак* као: *сишудењак*, *црњак*, *лажњак*, *бувљак* и сл. (које су у складу са моделом типа: *дивљак*, *чудак*, *воћњак*, *иљак* и сл.) а који су (данас) махом својство изражајних манира млађе генерације, али речи са јасном семантичко-творбеном конотацијом⁶. Не би, дакако, било необично да у речницима

⁵ Вредно је навести дефиницију Рикарда Симеона, по коме је *жаргон* „мјешавина разнојезичних елемената, ... то је језик који се састоји од више или мање слободно изабраних модифицираних и повезаних елемената једног или неколико природних језика, те употребљаван (обично у усменом споразумијевању) одјелитом социјалном скупином са сврхом језичког издвајања, разликовања од осталог дијела дане језичке заједнице“, дакле, у ширем смислу је посредни „говор који је неразумљив због своје неправилности“ (Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива, Загреб, 1969, стр. 795).

⁶ Бугарски (ib. 51) напомиње да те речи нису ушле у РСАНУ и РМС.

Од бројних форманата (за које се не може увек рећи и да су фреквентна слика распрострањености и аутентичности жаргона), поменули бисмо, илустрације ради, неке форманте који, евентуално, могу конкурисати за већу употребљивост (мада не генерално узев), такви као форманти:

(1) *-ијага*, формант који у основном значењу налазимо у означавању каквог такмичења, смотре или манифестације у вези са именицом од које се реч изводи; речи су формиране по узору на облике типа *олимпијага*, *балканијага*, *универзијага* и сл.

Такве речи су данас увелико у „моди“, али и у сасвим другачијем контекстуалном значењу, као у:

(а) *ајваријага*, *босњанијага*, *бубијага* (смотра „Фолксвагенових“ аутомобила тзв. бубе), *ракијага*, *рошиљијага*, *ролеријага*, *кобасицијага*, *кујусијага*, *чваркијага*, *јусанијага*, *менаџеријага* и сл., које се свакако не могу сматрати облицима регуларне провенијенције.

Међутим, за разлику од ових образовања (семантички прозирнима) не би се могло рећи да већу распрострањеност имају образовања као:

(б): *библијага*, *гафименлијага*, *домијага*, *мудијага*, *гојинлијага*, *џиберијага*, *Гојовинијага*, *хаијага*, *јишијага*, *јримајлијага*, *сиријага*, *шамаријага* (исп. код Р. Бугарског ib. 246–247), а које у свакодневној комуникацији не могу задовољити ни основне захтеве колоквијалног језика, јер не асоцирају ни на какав садржај⁹.

Обичнију па комуникативну вредност можда имају образовања попут

(в): *бициклијага*, *циркусијага*, *чивијага*, *џиџаријага*, али која су заправо стекла „право грађанства“ и укључила се у свакодневни језик, као облици стандардног или колоквијалног језичког материјала.

(2) *-џека* налазимо у речима са стандардним облицима типа

(а) *библиоџека*, *киноџека*, *јинакоџека*, *карџоџека* и сл. у значењу збирка онога што казује именица од које се реч изводи или у значењу каквог клуба и по своме значењу немају ранг жаргона.

Новијег образовања су аналогне творевине, као:

(б): *гајџоџека*, *дискоџека* и сл. које се остварују изван значења жаргонског типа, док су по узору на њих начињени: *ероџека*, *јорноџека*, *виноџека*, *филмоџека*, *квискоџека*, *видеоџека*, *џевеџека* и сл. а које би се могле сматрати делом данас већ уходане (стандардизоване) лексике.

За разлику од овога, низ примера који се код Р. Бугарског наводе тешко да би се могли схватити као аутентична жаргонска творевина дома-

је увек и лако утврдити да ли је неки жаргонизам пука аналогија, као и то да ли су неке речи по својој природи колоквијализми, већ сасвим близу језичком стандарду (ib. 66–67).

⁹ Питање је заправо да ли такве творевине подлежу анализи „регуларног“ жаргона, јер је питање имају ли уопште већу разговорну вредност или су посредни случајни хапакси.

ћег типа, јер не дају могућност назирања разумевања, а тиме и уходаност у језику, као

(в): *шесетогодека, хлебогодека, индустригодека, њескогодека, Алагодека, аутогодека, ихтиогодека, индустригодека, Клоидогодека, медијагодека, итракогодека, вискогодека, зоогодека* и сл., тј. облици који се ипак тешко могу разумети без посебног објашњења.

(3) **-аи** такође спада у фреквентније творбене моделе, од којих извесне речи тешко можемо разумети као жаргонске. Такве, данас већ стандардне речи свакако су:

(а) *буиикаиш, дизелаиш, двоичкаиш, цунлаиш, љубицаиш, хокејаиш, ои-иораиш, мафијаиш, сурлаиш, ипројкаиш, зихераиш, конириш, крстиш, крај-иуиш*, иако их Р. Бугарски ставља у исту раван са:

(б) *балванаиш, чараиш, картионаиш, касандраиш, кокаколаиш, њандураиш, иримераиш, лебаиш* и сл. за које се једва могу наслутити семантичко значење¹⁰, а тиме и већа комуникацијска употребљивост.

(4) **-ић** као деминутивно-хипокористички формант такође је искоришћен у широкој области творбе обично у фамилијарном говору, при чему се у многим случајевима не може спорити употребна вредност лексема, попут:

(а) *филмић, кафић, црпичић, хијић, јујић, фордић, миничић, мекић, мишић, мушкић, рибић, сексић* за разлику од облика

(б): *брусић, бјуицић, бјелић, денсић, дијић, фујицић, Цијић, фомић* и др. а за које се једва могу разазнати мотивациони подстицаји, а самим тим и семантика творбеног модела, што овакве речи можемо сматрати хапаксима, једва примењивим чак и као жаргонски модел¹¹.

Оно што сматрамо занимљивим запажањем у оквиру иначе веома опсежне студије Р. Бугарски јесте семантичко разликовање у вези са померањем места акцента у стандардним речима са завршетком: (а) *-ица / -ица* и (б) у варијантским облицима *-аџија / -аџија, -аџац / -аџац* и *-ица -ица*, као:

(5) **-аџија : -аџија** заправо се, по Р. Бугарском, као жаргонизам јављају само облици на *-аџија* (на супрот облика са *-аџија*, попут *секираџија, механизација, ресиораџија*), дакле, као: *кркаџија, ждгераџија, зафркаџија, фолираџија, уживаџија*, док се за друга образовања то не може рећи, за таква као: *ваиџија, замешаџија, извргџија, смушџија*, који се не јављају у форми са *-аџија*, односно јављају се са-

¹⁰ Р. Бугарски, међутим, у уводу за спискове жаргонизама „из II поглавља“ (стр. 237), каже да „нису уношене стандардне речи које се често наводе као подлога за жаргонизацију, али је повремено зарад целине слике унет и мањи број колоквијализама који при строгој дефиницији не би припадали жаргону“ (ib.)

¹¹ Исп. нпр. објашњење Р. Б. да је *ијерић* = цигарета PierreCardin), *ексијек* = tableta ekstazija, *вutriћ* = трава за пушење, и сл. (ib. 86).

мо са формом на *-а̀ција*, као: *измо̀йа̀ција*, *нез̀тога̀ција* и сл. и које и не спадају у жаргонизме, већ пре речи у колоквијалне, фамилијарне разговорне вредности.

(б) *-ица* и *-и́ца* два истогласна форманта, од којих се један јавља на „регуларном“, стандардном месту, акцензован као:

(а) *уби́ца*, *љибичи́ца*, *йа̀йричи́ца*

на супрот неакцентованој форми као:

(б) *слани́ница*, *йа̀йричи́ца*, *ра̀кији́ца*, *ка̀шичи́ца* и сл.

Међутим, варијанта овога јавља се као суфикс са дугим узлазним акцентом, с тим што таква форма има наглашену подругљиво-пејоративну или шаљиву конотацију код именица мушког рода, као:

(в) у *кафани́ца*, *кафичи́ца*, *слани́ница*, *йа̀йричи́ца*, *ракији́ца*, мада не мислимо да ове творенице, „вуку у правцу жаргона“, како то напомиње Р. Бугарски¹².

Оваква творба је доиста заступљена, али мање у речима попут *шмекеричи́ца*, *кичеричи́ца*, *йокеричи́ца*, *ексеричи́ца*, *цезеричи́ца*, *цицеричи́ца*, *фудбали́ца*, *лајани́ца*, *шамари́ца*, *сиури́ца* и сл., које су с обзиром на семантичке вредности (неразумљиве за „шири“ круг латентних говорника) жаргонски конципиране, али су, рекли бисмо, сумњиве семантичке творбене вредности (в. стр. 118)¹³, што, уосталом, унеколико потврђује и Р. Бугарски сврставајући их у новоприкупљене и раније нерегистроване речи¹⁴.

Не улазећи даље у илустрацију потпунијег материјала, указали бисмо само на неколико начелних ставова. Овакви примери, наиме, постављају начелно питање – да ли исти суфикс са помереним или непомереним акцентом обавезно изражава афективну нијансу. Тога, дакако има, али се не могу сви случајеви сврстати у жаргонску алтернативну опцију, особито ако су значења прозирна, мотивисана (исп. типове *йа̀йричи́ца* и *йа̀ричи́ца*). Тим пре што су дата разграничења често непоуздана, па и произвољна. Отуда су регистровани облици почесто заправо мање или више устаљени колоквијализми који, по дефиницији, и не би припадали жаргону, већ говору урбане свакодневице, па је питање у којој мери припадају ареалу тзв. књижевног или разговорног језика.

Ово утолико пре ако се узме да се дефиниција жаргона као сленг или арго своди заправо на вештачки језик неке локалне друштвене заједнице који неупућени чланови шире друштвене заједнице и не разумеју

¹² О овоме исп. Р. Б. *ib.* 118; неке од њих заправо и немају у првом случају већу распрострањеност, као *кафани́ца*, *кафичи́ца* и др.

¹³ Р. Б. наводи да рецимо, *мајсти́оричи́ца* у спорском жаргону значи „разигравање између претходно најуспешнијих екипа“, али ни у том значењу нема жаргона, већ тзв. функционалног (спортског) стила, а ни акценат ´ није увек на наставку *-ица*. Сличне напомене могле би се ставити и на неке друге случајеве.

¹⁴ *ib.* 118.

(нпр. жаргон Ђака, војнички жаргон, канцеларијски жаргон, спортски жаргон, жаргон професионалних кругова, трговаца, занатлија, просјака и сл., тј. као говор који начелно није разумљив, јер се своди на језичке неправилности, помодне речи, често с обележјем тајног говора, с тежњом да говор буде неразумљив за друге, те отуда често не подлежу никаквим граматичким правилима и попримају језик мешовитих језика (*lingua franca*), језик који се састоји од слободно изабраних елемената, мада жаргон може бити близак и свакодневном говору, али у специјалној функцији и аналогiji.

Отуда, иако није увек једноставно разграничити ове функције, темељно опредељење би ваљало бити – језичка посебност у односу на стандардни језик, па би, сматрамо, овом језичком идиому ваљало и на даље посветити пажњу, као језичком феномену који заслужују веће интересовање и занимање лингвистичке јавности и језичке науке уопште.

Эгон Фекете

СУБСТАНДАРТ В СТАНДАРТНОМ

Резюме

Данная работа касается отношения субстандартных и стандартных форм сербской лексики и базируется в основном на результатах, установленных профессором доктором Ранко Бугарским в его книге *Жаргон*.

Автор настоящей статьи излагает принципиальные положения о жаргоне, уделяя особое внимание лексическому материалу, изложенному в книге, где он представлен в рамках определенных суффиксальных моделей.

Сразу заметно, что при рассмотрении проблем дан неполный отбор материала и не определен ясный критерий, касающийся вопроса о том, какие лексемы, в настоящее время „обычные“, „привычные“ могут представлять жанровую возможность, выбор, тем более что значительная часть примеров, по нашему мнению, выходит за пределы жаргона и представляет стандартный материал языковой коммуникации, несмотря на то что он в некоторых случаях „непривычно“ стилистически окрашен или он даже без такой окраски. Основным критерием жаргона, по нашему мнению, в том, что он должен содержать недостаточную понимаемость для „обычного“ говорящего; следовательно, он до некоторой степени должен быть семантически обусловлен и содержать материал, имеющий ограниченную лексическую употребительность, что не всегда характеризует анализируемый материал.

Во всяком случае данная проблема требует применения важного критерия при оценке и отличении нестандартного от стандартного языкового лексического материала, так как таким образом устанавливается важная дистинкция между литературно приемлемым (стандартным) и литературно эфемерным (стандартно коллоквиальным или жаргонным) материалом, что является важным критерием языковой коммуникации и культуры.